

Hendrik Conscience

Geëditeerd en van een nawoord voorzien door

Johan Vanhecke

Het ijzeren graf

DAVIDSFONDS LITERAIR

Voorspel

De dorpsschool is uit...

Daar gaat Mieke, het lieve blonde kind, met haar schrijfschalie onder de arm, naar huis. Janneke, de zwarte kroezelkop uit haar buurt, volgt haar.

Onderweg plukken zij blauwe korenbloemen en rode kollen¹ uit de rogge.

Op de arduinen dorpel, bij de ingang van het kerkhof, zitten zij neer.

Janneke vlecht uit de bloemen een kroon. Het meisje vindt dat het te lang duurt, en toont haar ongeduld om de krans te bezitten...

Maar Janneke is in ernstige arbeid verslonden.

Zonder te weten wat hem aandrijft, schikt en verandert hij de bloemen, zoekt naar harmonie in de kleuren, en past nu en dan de kroon op het hoofd van zijn zoete gezellin.

Heeft een gevoel van vriendschap of van liefde dit kind zo vroeg reeds tot kunstenaar gemaakt?

Achter die onnozele gespelen² spreidt het veld van de eeuwige rust zich uit met zijn onverstoorde stilte, met zijn begroende graven en zijn omgevallen kruisjes...

Het nederige kerkje verheft zich boven de akker des doods. Zijn oude toren, zwaar en bonkig aan zijn voet, lijkt op een grijsaard, treurend over kinderen die niet meer zijn; maar welhaast verfijnt hij zijn vormen, schiet als een naald ten hemel en toont de gulden ster van de hoop, fonkelend boven de geslachten, die slapen in de schoot der aarde.

De zon giet haar verblijdend licht over het kerkhof uit; bloemen wiegelen in de zoele zuiderwind boven de graven; vogels zingen in de lindebomen die de gewijde zoden

---

1 Papavers.

2 Speelkameraadjes.

overlommeren; bonte vlinders dartelen over de houten kruisjes... maar niets stoort de indrukwekkende stilte en de aangrijpende eenzaamheid van het dodenperk.

Janneke heeft zijn werk voltooid. Op Miekies hoofd praat de rood-blauwe krans die hij voor haar heeft gevlochten.

Ze stappen over het voetpad dat door het kerkhof kronkelt.

Janneke ziet een sint-jansbloem, als een zilveren ster schitterend boven een graf. Hij springt opzij, ruikt de bloem van haar stengel en steekt ze op het voorhoofd van zijn vriendinnetje.

Het is het middelgesteente in de diadeem van een koningin – koningin met als beginnend rijk het leven, als scepter de schoonheid, als schat eenvoud en geloof...

Mieke stapt juichend vooruit: haar blauwe ogen glinsteren van kinderlijke trots en vermengen hun zachte glans met de lieve korenbloemen die op haar voorhoofd wiegelen.

Maar zij blijft staan en blik glimlachend neer op een houten kruisje, waarvan de frisse bloemenkrans een vers gesloten graf aanwijst.

‘De kroon die gij draagt, is veel mooier!’ zegt Janneke.

‘Daar ligt Lotje van de wagenmaker begraven,’ murmelt het dromende meisje.

‘Ongelukkig Lotje,’ klaagt het jongetje, ‘nu zal zij met ons niet meer naar school kunnen gaan...’

‘Maar zij is immers in de hemel?’

‘Ja, zij is in de hemel, och arme!’

‘Waarom zijt gij dan droef omdat Lotje in de hemel is?’ vraagt het meisje verwonderd. ‘In de hemel is het toch zo goed! Daar mag men van de morgen tot de avond uit wandelen gaan met de lieve engeltjes! Men krijgt er lekkers met voorschoten vol; het is er alle dagen zondag en men speelt en zingt er altijd – en als men er moe gespeeld is, dan neemt de goede God ons op zijn schoot en kust ons in slaap...’

‘Ja, ja, het moet er goed zijn in de hemel!’ zucht Janneke, in gedachten verzonken.

‘Ik heb Lotje gezien toen zij reeds een engeltje geworden was en nog een lange slaap sliep, vóór zij naar de hemel zou gaan,’ herneemt Mieke. ‘Ach, wat was zij schoon! Zij had een fijn wit kleed aan, en haar gezicht en haar handjes waren nog witter dan het kleed. En op haar hoofd droeg zij een kroon van gouden en zilveren bloemen, met sterrekens en parels, gelijk het kindeke Jezus in de kerk, en Lotje lachte zo zoet in haar slaap, alsof zij reeds droomde van de hemel. Ik zag haar vleugels niet, maar mijn moeder zei mij dat die onder haar rug geplooid lagen, om uit te rusten voor de lange reis... want de hemel is wel ver, heel ver van hier, Janneke.’*

‘Kom, Mieke,’ mompelt het jongetje terwijl hij haar met de hand van het kleine graf verwijdert. ‘Ik zou toch niet willen sterven, want dan zou ik met u niet meer kunnen spelen.’

‘Maar indien wij tezamen naar de hemel konden gaan? Zo zou het goed zijn, nietwaar?’

‘Neen, neen, spreek daar niet meer van,’ antwoordt Janneke treurig, ‘het doet mij pijn. Ach, Mieke, zijt gij dan niet tevreden op de wereld?’

Zij naderen de andere zijde van de kerk.

Hier staat tegen de muur een kleine omheining van ijzeren staven, zeker daar geplaatst om een graf tegen de voet van de voorbijgangers te beschermen. Een deur met een slot is in de omheining uitgespaard; en op een paar stappen staat een bank van eikenhout die uitgesleten is en de sporen toont van jarenlang gebruik.

Geen steen binnen de omheining draagt de naam van de dierbare dode; maar uit de grond schieten er allerlei welige bloemen. Het is duidelijk dat een godvruchtige

---

^ Het is in enkele gewesten van Belgenland de gewoonte het hoofd van dode kinderen met een kroon van gemaakte bloemen te sieren.

hand de bloemen verzorgt en water geeft; want terwijl het gras op het kerkhof door de zomerhitte gedeeltelijk is verschroeid, tonen de bloemen op het omsloten graf een wonderlijke frisheid en levenskracht.

‘Zie!’ roept het kleine meisje. ‘Alweer nieuwe bloemen op het ijzeren graf! Zo uit de grond geschoten en bloeiend op een enkele nacht! Dit is toch vreemd, nietwaar? Bloemen die nergens te vinden zijn, noch op de weiden, noch op de velden, noch in de bossen?’

‘Och, onnozel Mieke, het is de kluizenaar die ze daar altijd plant.’

‘Ja? En wat betekent dan die uitgesleten bank? Het is het Witte Meisje dat alle nachten op de bank bij het ijzeren graf komt zitten, totdat de hanen kraaien.’

‘Neen, het is de oude kluizenaar die alle dagen op de bank komt bidden.’

‘Maar wie mag daar begraven liggen, Janneke? Mijn moeder weet het niet.’

‘Ik heb het mijn vader gevraagd. Het is een lelijk vertelsel, dat ik niet kan verstaan. Ik geloof dat de kluizenaar is getrouwd geweest met iemand die al dood was...’

‘Zie, Janneke, dit is een mooie bloem, nietwaar?’ onderbreekt het meisje verstrooid. ‘Met bladen zo geel als goud en een hart zo rood als bloed!’

Het jongetje kijkt schuchter alle kanten uit en zegt: ‘Ik zou die bloem wel plukken om in uw kroon te steken, Mieke, maar ik ben bang dat de kluizenaar het zal zien.’

‘Neen, neen, pluk ze niet,’ zucht het benauwde kind. ‘Het Witte Meisje zal het weten!’

Maar Janneke buigt zich over de ijzeren omheining en strekt zijn arm uit om de mooie bloem te kunnen grijpen.

‘Vlucht, vlucht! Daar is de kluizenaar!’ roept Mieke.

En de beide kinderen vluchten verschrikt van het kerkhof...

1

Op een mooie zomerdag stapte ik, met de reisstok in de hand, langs een van de steenwegen die vanuit Antwerpen naar het Kempenland lopen. Droomlust en natuurgenoet hadden mij verlaten, want de lange baan had mijn leden vermoeid, en de smachtende hitte had de gevoeligheid van mijn hersenen doen verdampen.

Het was niet dat ik reeds een goede dagreis had afgelegd, of door haast mijn krachten had overspannen. Sedert de vroege morgen was ik uit de stad vertrokken; ik had gegaan, ik had mij langs de rand van de weg neergezet, ik had met de lieden in de afspanningen gekout; ik had kruiden geplukt, bloemen ontbladerd – en zo, dromend, spelend en kinderlijk genietend, slechts drie uur van de weg afgelegd, nu de zon naar de westelijke kant van de hemel begon te neigen.

Het verblijdde mij in die toestand een ver gerucht van rollende wielen achter mij te horen en in het verschiet van de baan de reusachtige zwarte vlek te zien die mij de komst van de diligence aankondigde.

Toen het zware rijtuig eindelijk de plaats naderde waar ik mij bevond, deed ik een teken aan de voerman, die reeds van ver als een oude kennis mij zijn vriendelijke groet had toegestuurd.

Hij hield zijn paarden staan, opende de diligence en antwoordde op mijn vraag:

‘Nog plaats in de voorkast. Waar gaan wij door dit stikkend weer naartoe?’

‘Zet mij af aan de weg naar Bodegem.’

‘Goed, mijnheer... Alles klaar!’

Ik sprong in de diligence en eer ik gezeten was, hadden de paarden hun eentonig lopen hernomen.

In de voorkast zat nog een persoon: een oude man met grijze haren, die op mijn groet geantwoord had door een

stil 'goedendag, mijnheer', bijna zonder mij te bezien, en klaarblijkelijk weinig genegen om een gesprek te beginnen.

Ik had evenmin als hij op dit ogenblik zin om te kouten; daarenboven kwetste de koelheid van zijn onthaal mij een weinig.

Een tijdlang blikte ik buiten de diligence en aanschouwde gedachteloos de bomen langs de baan, die dansend en springend in dwaze vaart voorbij het venster van het rijtuig vlogen.

Maar dan trok een opwelling van nieuwsgierigheid mijn aandacht weer op mijn reisgezel. Daar hij met het hoofd gebogen zat en de blik neergeslagen hield, kon ik hem naar hartenlust gadeslaan en onderzoeken.

Er was niet veel bijzonders aan hem. Hij kon wel meer dan zestig winters beleefd hebben; zijn haar was zilverwit en zijn rug enigszins gebogen; zijn gelaatstrekken, alhoewel gerimpeld, waren zoet en deden vermoeden dat deze grijsaard vroeger een mooie man geweest moest zijn. Aan zijn kleren, eenvoudig maar deftig, herkende men in hem iemand die tot de goede burgerklasse behoorde. Zijn bewegingloze wijdgeopende ogen, een glimlach die soms op zijn lippen speelde en de gedachteplooï boven zijn wenkbrauwen getuigden dat hij op dat moment verzonken lag in een diep gepeins.

Wat echter het meest mijn aandacht trok, was een klein blok wit albaststeen dat naast hem op de bank lag. Aangezien dit voorwerp, alhoewel nog ruw, nagenoeg op het voetstuk van een staand uurwerk geleek en dat daarbij, in een papier gewikkeld, drie of vier stalen gereedschappen van bijzondere vorm glinsterden, meende ik mij niet te vergissen met te denken dat mijn reisgezel een horlogemaker moest zijn.

Na lange stilte waagde ik het hem aan te spreken met het gewone gezegde:

'Het is zeer heet vandaag, nietwaar, mijnheer?'

Hij schoot op als uit een diepe droom, keerde zijn aangezicht naar mij, glimlachte minzaam en antwoordde: 'Inderdaad, het is zeer heet, mijnheer.'

Maar dan wendde hij weer de ogen af en hernam zijn vorige houding.

Ik voelde mij niet geneigd om nader kennis te maken met een mens die zo gierig op zijn woorden was en duidelijk geen zin had in een gesprek. Daarenboven had zijn gelaat, dat ik nu eerst geheel had gezien, mij door zijn statigheid en door de onmiskenbare tekens van gevoel en geest een soort van ontzag ingeboezemd. Mij in de hoek van de diligence terzijde leggend, sloot ik de ogen; en ik droomde en ik dacht zolang in stilte, tot ik in een onvaste sluimer was weggedwaald...

'De reizigers voor Bodegem!' riep de voerman terwijl hij de diligence opende.

Ik sprong op de steenweg en betaalde het reisgeld.

De voerman klom op de bok, legde de zweep op de paarden en riep als groet mij toe:

'Goede reis, mijnheer C.! En vertel maar niet al te veel fabelen van het ijzeren graf!'

Gans verrast keek ik de voerman achterna. Wie mocht hem het doel van mijn reis naar Bodegem geopenbaard hebben, vermits ik met niemand langs de baan er een woord over had gesproken?

Een stem achter mij, die mijn naam noemde, deed mij het hoofd omdraaien.

Daar naderde – met de hoed in de hand, met een stille glimlach op de mond en met de klomp albast onder de arm – mijn zonderlinge reisgezel uit de diligence. Hij moest na mij afgestapt zijn, zonder dat ik het had bemerkt.

Nu boog hij zich voor mij onder betuigingen van een hartelijke vriendschap en zei:

'Gij zijt mijnheer C., de zanger van ons nederig Kempenland? O, ik bid u om verschoning. Sta mij toe dat ik u

de hand druk: het is reeds zo lang dat ik u wens te zien...'

Ik murmelde enige woorden om de goede grijsaard voor zijn minzame wens te bedanken.

'En gaat gij naar Bodegem?' vroeg hij.

'Ja; ik zal er evenwel niet lang vertoeven, want ik denk nog vóór de avond te Beukelhout te zijn om er te overnachten.'

'Dan zal ik toch het geluk hebben tot Bodegem uw reisgenoot en misschien uw leidsman te zijn – want gij zijt in ons arm, vergeten dorpje nog niet geweest?'

'Neen, mijnheer, nog niet,' was mijn antwoord, 'en ik zal met blijdschap van uw dienstwilligheid gebruikmaken, op voorwaarde dat gij mij toelaat u van die steen te ontlasten.'

'Geef daarop geen acht,' zei hij, 'mijn haar is wit en mijn rug begint zich te krommen; maar de benen en het hart zijn nog goed.'

Ik drong aan om de steen te mogen nemen en beriep mij op zijn hoge leeftijd, op mijn jongere sterkte en op de eerbied die men de ouderdom verschuldigd is; maar hij bleef zich verschonen en verdedigen, totdat ik hem de steen bijna met geweld afnam en hem daardoor dwong mij op de zandweg te volgen.

Om zijn betuigingen van spijt over mijn daad te onderbreken, vroeg ik hem:

'Die klomp albast is zeker tot voetstuk voor een uurwerk bestemd? Mijnheer is waarschijnlijk horlogemaker?'

'Horlogemaker?' antwoordde hij lachend. 'Neen, ik ben beeldhouwer.'

'Zo! Ik bevind mij in gezelschap van een kunstenaar? Dat verblijdt mij.'

'Een liefhebber, mijnheer.'

'En gij woont te Bodegem? Hoe lang al?'

'Al minstens veertig jaar.'

'Misschien is uw naam mij niet onbekend.'

De grijsaard schudde het hoofd en zei na een poos:

‘Gij zijt te jong, mijnheer, om mijn naam te kennen. Het is niet dat men in de kunstwereld geen gerucht rond die naam heeft gemaakt, maar het duurde niet lang; er zijn sedertdien meer dan dertig jaar verlopen.’

‘Hebt gij nooit enig voortbrengsel van uw kunst tentoongesteld?’ vroeg ik.

‘Een enkele maal,’ antwoordde hij. ‘Het was in 1824. Er heerste toen veel beweging op het gebied der kunsten, doordat de vrede alle volkskrachten tot ontwikkeling aanzette. Ongelukkiglijk was iedereen verslaafd aan de enge regels die door de zogezegde school van David als voorwaarden van schoonheid waren voorgescreven. Men wilde de oude Grieken in alles navolgen; maar men had aan hen slechts de uiterlijke, de stoffelijke vormen ontleend, en bij gebrek aan een ziel, die de scheppingen van de nieuwe school kon verlevendigen, had men zijn toevlucht genomen tot theatrale houdingen en overdreven gebaren. Geen enkel beeld, geschilderd of gebeiteld, dat niet stijf, plechtig en zielloos was, kon genade vinden in de ogen van een misleid publiek. In zulke omstandigheden stelde ik mijn eerste voortbrengsel tentoon. Het was een neerliggend beeld in marmer: een jong meisje, op het sterfbed uitgestrekt, met het kruis nog in de samengevoegde handen, zoals de dood haar had verrast. Ik had op het levenloze aangezicht van mijn beeld een blijde glimlach ingeprent: een uitdrukking van vertrouwen, van hoop en van zaligheid. Mijn doel was het juiste ogenblik af te beelden waarop de ziel het lichaam verlaat en zij, door de zekerheid van een beter leven verrukt, nog het lichaam dwingt tot het vertalen van haar vreugde. Dit werk, dat ik *Het voorgevoel der eeuwigheid* had genoemd, veroorzaakte grote opschudding onder de kunstenaars. Bijna allen gaven, met een soort van woede, kritiek op mij en laakten mijn beeld als de vrucht van een zieke geest en als een ketterij tegen de toen heersende begrippen.

Het ijzeren graf
Hendrik Conscience
Geëditeerd door Johan Vanhecke

© 2023 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Johan Vanhecke

Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
'Davidsfonds' is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw,
Sluisstraat 79 bus 03.01, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk oktober 2023

Opmaak omslag: Herman Houbrechts
Beeld omslag: Gustave Courbet
Binnenwerk: 5NUL8 Grafische Producties
Auteursportret: Jean-François Portaels

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op
welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

ISBN 978 90 223 4061 5
D/2023/0034/341
NUR 300